

"Обобществяване" на обществения ред

Огнян Пишев *

В икономическата литература има твърде много сериозни спорове около ролята на държавата. Независимо от съществените различия между либерали и консерватори, между левица и десница, две са основните ѝ функции, за които няма спор. Това са:

* поддържане на реда и

* доставка на обществени блага.

Наистина колкото и да сме увлечени от пазарната икономика и индивидуалното предприемачество, едва ли можем да си представим националната отбрана и вътрешната сигурност като процес, поверен на частната инициатива. Ясно е също така, че несъвършенствата на пазара не гарантират пълното съответствие между социалните и частните разходи, а пораждането на редица външни за частните участници в пазарната икономика ефекти (externalities) налагат определени корективи.

Историческото развитие, превърнало държавата в инструмент на насилие, е дало монопола върху неговото използване в ръцете на правителството, което го прилага, за да пази своите граждани от външни лица и от самите тях. Защитната функция на държавата следва да осигури правилата, реда, в чиито рамки отделните индивиди си взаимодействат, без да си причиняват вреда. Съществени елементи на тази инфраструктура са осигуряване изпълнението на сключените договори и избягване на възможните ограничения върху стопанската дейност, в т.ч. и онези, налагани с престъпна цел.

Държавата има и производствена функция, чиито мащаби варират в зависимост от идеологическите предпочитания. Всички заинтересовани страни признават обаче, че държавата следва да се нагърбва с производствена функция в случаите, когато определени услуги не могат да се намерят на пазара. Теорията на обществените блага (public goods) обяснява защо не бива да се разчита на пазара за осигуряването на услуги, които се ползват не само от онези, които са в състояние да плащат за тях. И наистина регулирането на уличното движение е услуга, предоставяна както на шофьори, така и на пешеходци. А всички те дишат един и същ замърсен въздух.

Един от най-известните спорове се води около образованието, което традиционно се е разглеждало като пример на обществено благо - та нали от качеството на човешкия капитал зависи състоянието на националната икономика, темповете на нейния растеж и сравнителна конкурентоспособност. Милтън Фридман е известен като поддръжник на тезата за необходимостта от индивидуален избор между частни и държавни (публични) училища, който може да бъде осъществен чрез разпределението на ваучери (дума, вече изтъркана от употреба в Източна Европа) между онези, които имат право на образование. Най-сериозният отговор на този подход бе даден преди години от Албърт Хиршман, който отбеляза, че колкото и качествено да е образованието, в което всеки индивид може частно да инвестира, той все пак ще зависи от общото равнище на грамотност - на онези, които ще го обслужват в "Мак Доналдс", ще му изписват лекарства или ще му пишат глоби за неправилно паркиране.

Дезинтеграцията на тоталитарните структури най-видимо се откроява в онези сфери, които досега винаги са били разглеждани като обществени блага par excellence: средното образование, здравеопазването и обществения ред. Неизменният отговор е да се приватизират онези дейности, за които заможният индивид ще бъде в състояние да даде количествена оценка - почасово заплащане за уроци по математика или английски, изваждане на зъб по определена тарифа, и пр. Когато обаче нещата започват да се мерят "око за око, зъб за зъб", става ясно, че индивидуалната протекция, която става за сметка на обществената сигурност, не носи желаните резултати.

* Материалът е написан по поръчка на Института за пазарна икономика и е публикуван във в. „Капитал“, 28.03 – 03.04.1994 г.

Без да навлизам в подробностите около изнесените случаи за полицаи, наети за частни услуги извън работно време, бивши служители на сигурността, създаващи фирми за протекция и пр., искам да посоча растящата пропаст между частните разходи за сигурност и възможностите на държавния бюджет. Увеличават се разходите по осъществяване на сделките (transaction costs) и те се превръщат в "мъртво тегло" за бизнеса. Дори когато "силните на деня" печелят, те губят от липсата на сигурност и дългосрочна перспектива. Нищо странно няма в това да се търсят големи удари, а не нормални печалби, тъй като не се знае колко време ще продължи дейност, упражнявана на ръба на закона или по-общо, работа, която не чувства подкрепата на държавата и пазителите на реда. Трудно ми е да кажа кога някои дейности излизат извън закона (като рекета), тъй като законът не винаги казва кои от тях влизат в него и как трябва да се осъществяват.

Смята се, че онези, които печелят много, рискуват да загубят повече. Затова са и готови да платят повече за собствената си сигурност. Но когато бодигардовете им започват да се стрелят, обикновено невинни хора са жертви. Както и в други ситуации, тук може да се намери сериозно икономическо решение. Онези, които искат засилена протекция, трябва да плащат повече за нея, но тя трябва да бъде предоставена така, че да не застрашава общественото благо в името на частния интерес. Логично защитната функция на държавата се радва на диференцирано търсене, което следва да се предоставя срещу диференцирано заплащане. Да чакаме данъците да напълнят хазната с пари, а полицейските коли - с бензин, това означава да забравим, че живеем в страна, където неплащането на данъци се е превърнало в олимпийски спорт (т.е. практикува се само от хората по върховете). Незабавният отговор може да формулира "обобществяване" на опазването на обществения ред. Всеки гражданин има право на протекция, но онези, които имат нужда от защитни решетки, трябва сами да си ги позлатят. Най-простият сценарий се свежда до национализация на частните услуги.

Министерството на вътрешните работи и полицията прибират под свое крило всички частни фирми, оказващи подобни услуги. Нещо повече, полицейските служители получават възможност чрез тях да намират допълнителна заетост и възнаграждение. Ведомственият характер на оказваната протекция гарантира няколко важни предимства:

- * полицията единствена е в състояние да гарантира еднакви стандарти за сигурност (едва ли пазителите на реда ще се стрелят при всяко разминаване);
- * въвеждането на "управлявана конкуренция" превръща разходите по сигурността в също така управляем параметър;
- * средствата, набирани от услугите за частния сектор, могат да се пренасочат към осигуряването на общественото благо в неговата цялост;
- * "работниците" по сигурността ще се радват на нормално социално осигуряване, както и на собствената си сигурност и възможността да се пенсионират.

Обобщено казано, държавният бюджет гарантира средните общоприети стандарти на сигурност и ред, а държавният апарат предоставя тези "безплатни" услуги на всички граждани. Онези, които се нуждаят от допълнителна протекция, заплащат за целевите услуги, която в известен смисъл субсидират, и масовото потребление на общественото благо "сигурност и ред". Една проста аналогия може да се направи с пътищата - властите изграждат основната мрежа, но онези, които интензивно използват най-важните и бързи магистрала, са поканени да плащат пътни такси, които се използват за поддържането на най-добрата част от обществената инфраструктура.

Принципът на "обобществената" обществена сигурност очевидно не следва да излиза извън рамките на охраната на реда, имуществото и физическата цялост на индивида. Но и това не е малко.